

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA IJTIMOIIY VA HUQUQIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART- SHAROITLARI

Hakimova Nargiza Supxonovna

Buxoro davlat universiteti dotsenti, (PhD)

Annotatsiya:Maqolada boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan Tarbiya fanining maqsad va vazifalari, mazkur fanni o'qitishga qo'yilgan talablar, o'quvchilarida ijtimoiy va huquqiy kompetensiyalarni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari, Tarbiya fani asosida shakllantiriladigan ma'naviy-axloqiy madaniyatlik hamda Mafkuraviy immunitetga ega bo'lish kompetensiyasi mazmuni, o'quv jarayonini o'qitish metodikasi, tarbiya darslari mazmuni haqida so'z boradi va o'quvchilarda ijtimoiy-huquqiy kompetensiyalarni rivojlantirishga oid tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar:odob-axloq, tarbiya, ajdodlar merosi, pedagogik mahorat, kasbiy kompetentlik, ijtimoiy va huquqiy kompetensiya, pedagogik shart-sharoit, ma'naviy-axloqiy madaniyat, mafkuraviy immunitet.

Аннотация:В статье речь пойдет о целях и задачах дисциплины воспитания, преподаваемой в начальных классах, требованиях к преподаванию данной дисциплины, педагогических условиях формирования у учащихся социальных и правовых компетенций, содержания компетенции духовно-нравственной культуры и идеологического иммунитета, формируемой на основе дисциплины воспитания, методике преподавания учебного процесса, содержания уроков воспитания, а также о социально-правовых аспектах воспитания учащихся. - юридические компетенции даны рекомендации по развитию.

Ключевые слова:нравственность, воспитание, наследие предков, педагогическое мастерство, профессиональная компетентность, Социально-правовая компетентность, педагогическая обусловленность, духовно-нравственная культура, идеологический иммунитет.

Annotation:The article will talk about the goals and objectives of the educational science taught in primary classes, the requirements for teaching this subject, pedagogical conditions for the formation of social and legal competencies in its students, the content of the competence to have spiritual and moral culture and ideological immunity formed on the basis of Educational Science, the methodology for teaching the educational process, the content

Keywords: etiquette, upbringing, ancestral heritage, pedagogical skill, professional competence, social and legal competence, pedagogical conditions, spiritual and moral culture, ideological immunity.

Mamlakatimizda asosiy e'tiborni inson kapitali bo'lgan sifatli ta'limga qaratish, zamonaviy ta'lim-tarbiya berish orqali o'quvchilarda erkin va kreativ fikrlash, jamoada ishlay olish hamda muloqot qilish ko'nikmalari¹, hayot uchun zarur bo'lgan ijtimoiy-huquqiy kompetensiyalarni rivojlantirish muhim strategik vazifa hisoblanadi.

Bugungi globallashuv jarayonlari yoshlar oldiga tezkor qarorlar qabul qilish, kreativ tafakkurni rivojlantirish, intellektual salohiyatni oshirish, ijtimoiy-huquqiy munosabatlarga

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. 2022-y. 20-dekabr

kirisha olish hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq bo'lishdek hayotiy talablarni qo'yimoqda. Shu bois, 2020-2021-o'quv yilidan O'zbekiston Respublikasida «Tarbiya» fanini o'qitish bosqichma-bosqich joriy etilib, uning konsepsiyasida davlatning ta'lim-tarbiya sohasidagi siyosatini amalga oshirish, o'quvchilarga odob-axloq me'yorlari haqida bilim berish, ularni ijtimoiy va huquqiy kompetentli qilib tarbiyalash hamda shaxsiy sifatlarni rivojlantirish vazifasi belgilab berilgan bo'lib, bunda:

- boshlang'ich sinf Tarbiya fani mazmunini tahlil qilish orqali milliy o'quv dasturining o'ziga xos afzalliklarini o'rganish va o'quvchilarda ijtimoiy va huquqiy kompetensiyalarni shakllantirishning nazariy, amaliy, innovatsion omillarini aniqlashtirish;

- boshlang'ich sinf tarbiya darsida o'quvchilarda ijtimoiy-huquqiy kompetensiyalarni bosqichma-bosqich shakllantirish va rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya berish tizimining funksional modelini takomillashtirish;

- tarbiya darsida maqsadning natijadorligini kafolatlovchi ijodiy-ta'limiy o'yinlar orqali o'quvchilarda ijtimoiy-huquqiy kompetensiyalarni shakllantirish darajasini aniqlashga xizmat qiluvchi baholash mezonlarni ishlab chiqish;

- boshlang'ich sinf tarbiya darsida o'quvchilarning ijtimoiy - huquqiy kompetensiyalarni shakllantirishga ta'sir etuvchi innovatsion ta'lim muhitini yaratishga hamda inson fe'l-atvorini o'zgartirishga ijobiy ta'sir etishga yo'naltirilgan metodik tavsiyalar ishlab chiqish zaruriyati ko'zga tashlanadi.

Ma'lumki, Tarbiya fanidan boshlang'ich sinf bitiruvchisiga qo'yiladigan minimal malaka talablari (A1, A1+), kompetensiyalar, baholash tartibi va o'quv dasturlarida har bir bosqich ma'naviy-axloqiy, tafakkur, huquqiy, fuqarolik, iqtisodiy, jismoniy, ekologik, estetik tarbiya turlarini o'z ichiga oladi. Bunda bola huquqlarini himoya qilish, uzluksiz ta'lim tizimiga «Milliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari» tamoyiliga asoslangan milliy qadriyatlarni singdirish, o'quvchilarni har tomonlama, jismoniy, ruhiy, ma'naviy-axloqiy rivojlantirish orqali ijtimoiy-huquqiy hayotga moslashtirish va turli murakkab vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilishga o'rgatish, bolada faol fuqarolik pozitsiyalarini shakllantirish kabi maqsadlarga darslikka qo'yilgan didaktik talablar asosida erishiladi. Shuni qayd etish kerakki, Tarbiya fanini o'qitish jarayonida turli interfaol metod, hamkorlikda o'qitish, muammoli ta'lim texnologiyalari, ijodiy-ta'limiy o'yinlardan foydalanish orqali o'quvchilarda bilim, ko'nikma, malakalarni tarkib toptirish barobarida ularda ijtimoiy va huquqiy kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniyati muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot jarayonida belgilangan maqsadga erishishda asosiy e'tiborni "shaxs", "madaniyat", "qadriyat", "xulq-atvor", "huquq", "burch", "tarbiya" kabi tushunchalar hamda boshlang'ich odob-axloq me'yorlari mazmun-mohiyatiga e'tibor qaratildi. Zero, ushbu tushunchalar o'zaro aloqador bo'lib, doimiy ravishda bir - birini to'ldirib boradi. Boshlang'ich sinf o'quvchisida ijtimoiy-huquqiy kompetensiyalarni shakllantirishdan oldin ularda mazkur tushunchalar haqidagi bilimlarini tarkib toptirish zarur.

Tadqiqotni amalga oshirish jarayonida ijtimoiy va huquqiy kompetentlik tushunchalariga quyidagicha ta'rif berishga harakat qildik: ijtimoiy kompetentlik – ijtimoiy munosabatlarda faollik ko'rsatish ko'nikma, malakalariga egalik, kasbiy faoliyatda subyektlar bilan muloqotga kirisha olish hamda qo'shimcha faoliyatni hamkorlikda tashkil eta olish; huquqiy kompetentlik esa davlat tomonidan belgilangan yoki tasdiqlangan umumiy, majburiy, ijtimoiy normalarni

bilish, ushbu normalarga amal qilgan holda ulardan to'g'ri foydalanish va shaxsiy hayotda qo'llay olish.²

Tarbiya fani asosida quyidagi kompetensiyalar shakllantiriladi:

Ma'naviy-axloqiy madaniyatlik kompetensiyasi: odob-axloq (kiyinish, muomala, muloqot, jamoat joylarida o'zini tutish) madaniyatiga ega bo'lishi hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni anglash va hurmat qilish, oila, jamiyat, Vatan oldidagi burch hamda mas'uliyatni anglashi va ularga rioya qilishi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni, milliy-madaniy an'analar, urfodatlar, marosimlarga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lishi, jamoatchilik ishlarida faol bo'lishi.

Mafkuraviy immunitetga ega bo'lish kompetensiyasi: yaxshi va yomon xatti-harakatlarni farqlay olishi, ularga nisbatan fikrini bayon eta olishi; yon-atrofida bo'layotgan voqea-hodisalarga munosabat bildira olishi, ilmlilik insonning yuksak ziynati ekanini anglay boshlash ko'nikmalariga ega bo'lishi lozim.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'rganish va bilish darajasi, faolligi, dunyoqarashi va fikrlay olish qobiliyatining rivojlanganligiga ko'ra shartli ravishda ikki bosqichga ya'ni 1-2-sinf o'quvchilarida ijtimoiy-huquqiy me'yorlarni o'rganish va ushbu tushunchalar haqidagi bilimlarga ega bo'lish hamda 3-4-sinfda egallagan kompetensiyalarni hayotda qo'llay olish ko'nikmasini shakllantirish inobatga olinishi lozim.

Tarbiya faniga oid kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida dars jarayonida zamonaviy yondashuvlarga asoslanib, o'quvchilarda tayanch kompetensiyalar asosida ijtimoiy-huquqiy kompetensiyalarni tarkib toptirishga erishib boriladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy-huquqiy kompetensiyalarni shakllantirishning tamoyillarini quyidagi tarzda izohlash mumkin:

Birinchi, o'quvchida ijtimoiy-huquqiy kompetensiyalarning mavjudligi uning umri davomidagi muvaffaqiyatli faoliyatini kafolatlaydi.

Ikkinchi, o'quvchi hayotida shaxsiy harakatlarining yetarlicha tanloviga imkon yaratib, shaxsga xos bo'lgan ijtimoiy rollarni bajarish samaradorligini ta'minlaydi.

Uchinchi, o'quvchining Vatanga, oilaga, insonlarga, tabiatga, qadriyatlarga nisbatan e'tiqodini hamda shaxslararo munosabatlarini rivojlantiradi. To'rtinchi, ijtimoiy va huquqiy kompetensiya ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy, estetik qadriyatlar va o'z-o'zini rivojlantirishda muhim o'rin egallaydi. Beshinchi, o'quvchilarda ijtimoiy muhit, oilasi, mahallasidagi jamoaviy munosabatlar ham muhim rol o'ynaydi. Oltinchi, ta'lim muassasasidagi ochiq ijtimoiy-pedagogik tizim, sog'lom muhit, o'qituvchilarning kasbiy darajasi e'tiboga olinadi. Yettinchi, o'quvchilarning hayotiy qadriyatlarini aniqlash, ochiqlik, bag'rikenglik, o'zaro mehr-oqibatlik, axloqiy fazilatlar, hayotiy maqsadlar, kasb tanlash motivlari, o'z-o'zini tarbiyalash, ijtimoiy harakatchanlik va faollik kabi omillar e'tiborga olinadi.

Biz Tarbiya darsini tashkil etishda quyidagi interfaol o'qitish shakllaridan foydalandik:

o'qituvchi – o'quvchi (juftlikda ishlash);

o'qituvchi-o'quvchilar guruhi (jamoada ishlash);

o'quvchi- o'quvchi (juftlikda ishlash);

o'quvchi - o'quvchilar guruhi (guruh yoki kichik guruhda ishlash)

² Mualliflik ta'rifi

o'quvchilar-o'quvchilar guruhi (kichik guruhlarda ishlash)

Tarbiya darsida yuqorida keltirilgan ta'lim shakllaridan foydalanib, o'quvchilarda faollik, ijodkorlik, mehnatsevarlik, intiluvchanlik, bilimdonlik, tadqiqotchilik kabi sifatlarni shakllantiradigan hamda sheriklik (subyekt-subyektlik) muloqoti tamoyillariga asoslangan "Do'st tanlayman", "Ta'qiqlangan meva", "O'zimizni qanday tutamiz", "Qadriyatlar", "Qadr-qimmatliklar yarmarkasi" kabi o'quvchilarning ijtimoiy va huquqiy kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradigan ta'limiy o'yinlardan foydalandik.

Milliy dastur asosida yaratilgan Tarbiya fanining bosh g'oyasida kompetensiyaviy yondashuvlarga asoslangan o'quv dasturlari bo'yicha ta'lim jarayonini tashkil etish asosida o'quvchilarda ijtimoiy va huquqiy kompetensiyalar bilan birgalikda ularda mas'uliyat va moslashuvchanlik, muloqot qilish, ijodiylik va qiziquvchanlik, tanqidiy fikrlash, shaxslararo hamkorlik qilish, muammolarni aniqlash, yechimni topish, o'z-o'zini yo'naltirish, ijtimoiy mas'uliyat kabi ko'nikmalar shakllanadi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, zamonaviy ta'limning ahamiyati o'quvchilarda faol ijtimoiylashuv ko'nikmalarini shakllantirish bilan belgilanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy munosabatlar jarayonining faol ishtirokchilari bo'lishlariga erishishda ular tomonidan ijtimoiy va huquqiy ko'nikmalarga ega bo'lish o'ziga xos ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy va huquqiy kompetensiyalarni shakllantirishga ta'sir ko'rsatuvchi omillar va shart-sharoitlar o'quvchilar tafakkurini motivatsion va refleksiv ko'nikmalarga o'rgatish vositalari, shakllari, usul va yo'llarini belgilash asosida qaror topadi. Buning uchun o'qituvchidan ta'lim-tarbiya jarayoniga ijodiy munosabatda hamda akmeologik yondashuvda bo'lish talab etiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy va huquqiy kompetensiyalarni shakllantirishga asoslangan innovatsion metod hamda ijodiy-ta'limiy o'yinlar mazmunini tayanch va fanga oid kompetensiyalar bilan bog'liq holda izohlash asosida ishlab chiqilgan, maqsaddan natijaga yo'naltirilgan izchillik va uzviylik xarakteriga ega funksional modelni ta'lim amaliyotiga tatbiq qilish o'quvchilarda ijtimoiy va huquqiy me'yorlarga amal qilish ko'nikmalarining shakllanishiga samarali ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Bunda boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy-huquqiy me'yorlarga hurmat hissini shakllantirish samaradorligini oshirishda:

-boshlang'ich sinf Tarbiya fanini o'tishda amaliy tajribalarga alohida e'tibor qaratish, ya'ni imkoniyat darajasida mazkur darslarni sinf xonasida emas, mavzuga mos obektlarda tashkil etish;

-Milliy dastur asosida yaratilgan Tarbiya fanlari dasturiga qo'shimcha ravishda "Mashq daftari" ishlab chiqish;

-boshlang'ich sinflarda Tarbiya fanidan dars beradigan o'qituvchilar uchun maxsus kurslar tashkil etib, unda xorijiy tajribalarga asoslangan holda treninglar olib borish uchun dasturlar tayyorlash;

-tarbiya darslari mazmuni asosida sinfdan tashqari tadbirlarni tashkil etish orqali o'quvchilarda ijtimoiy-huquqiy kompetensiyalarni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar tayyorlash kabilarni tavsiya qilamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. N. Hakimova //Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy-huquqiy me'yorlarga hurmat hissini shakllantirish metodlari // Science and Education. – 2022. – T. 3. – №. 3. – C. 466-475.

2. Н.Хакимова //Интеллектуальное развитие будущих учителей-воспитателей на основе акмеологического подхода //Журнал Boshqaruv va etika qoidalari onlayn ilmiy jurnali 2022.2.17 b-127-133.
3. N.Nakimova //Boshlang'ich sinf o'quvchilari hayotida ijtimoiy-huquqiy me'yorlarning o'rni //"Pedagogik mahorat" jurnali. 2022-yil 5-son. B-98-101
4. Н.Хакимова //Бошланғич синф тарбия дарсларида ўқувчиларда ижтимоий-ҳуқуқий компетенцияларини шакллантириш тамойиллари// БухДУ илмий ахборотномаси №6,2022.В-146-149.
5. N.Nakimova //Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ma'naviy- axloqiy tarbiyalashda innovatsion ta'lim texnologiyalardan foydalanish//Uslubiy qo'llanma 2018.07.07. b-82.